

Antano Juškos 200-osioms gimimo metinėms

Didžiosios dainų knygos: lietuvių dainynų mokslinės edicijos pradmenys brolių Juškų folkloro publikacijose

VITA IVANAUSKAITĖ - ŠEIBUTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnio pagrindu tapo neabejotinai darbščiausio ir originaliausio XIX a. lituanistinės medžiagos – dainų, vestuvinių papročių, žodyno duomenų – rinkėjo Antano Juškos (1819–1880) folklorinis palikimas, broliui Jonui Juškai padedant 1880–1883 m. publikuotas trijuose lietuvių kultūrai išskirtinės reikšmės turėjusiuose leidiniuose – *Lietuviškos dainos*, *Lietuviškos svotbinės dainos*, *Svotbinė rėda veliuoniečių lietuvių*, – tapusiuose mokslinės lietuvių dainynų edicijos pradmenimis. Viena iš tyrimo siekiamybių – sugrįžimas prie atidaus ir nuoseklaus brolių Juškų folklorinių publikacijų skaitymo, stengiantis į visas jose skelbiamas dainas pažvelgti kaip į gana margą, tačiau neabejotinai folklorinėje atmintyje suderančią visumą. Platesnei šios visumos recepcijai aktualūs keli dalykai: bendra XIX a. antrosios pusės folklorinės tradicijos situacija Lietuvoje, ano meto dainų vertinimo tendencijos ir paties A. Juškos asmenybė.

RAKTAŽODŽIAI: daina, dainynas, Antanas Juška, mokslinė edicija, pradmenys.

ANTANAS JUŠKA IR LIETUVIŲ DAINŲ AKADEMINĖS EDICIJOS PRADMENYS

Pradėti norėjęsi nuo nedidelio ekskurso į senųjų folkloro rankraščių saugojimo kontekstus. 1861–1863 m. Motiejus Valančius Žemaičių vyskupijos vizitacijų metu porą kartų aplankė tuomet jau aktyviai liaudies dainas ir lietuviškus žodžius užrašinėjusį kunigą Antaną Jušką, klebonavusį Pušalote, kiek vėliau – Vilkiyoje. Pamatęs jo sukauptus folkloro ir žodyno užrašus, esą primygtinai skatinęs kuo greičiau visą šį turtą paskelbti, nes „rankraščiai, kad ir kaip jie brangūs būtų, patekę žmonėms į rankas, nueina duonai arba pyragams kepant pakloti“. Vaizdingą vyskupo paraginimą Antanas Juška perpasakojo broliui Jonui. Šis jį įtraukė į 1880 m. lapkritį profesoriui Janui Baudouinui de Courtenay adresuotą laišką, kuriame, pastarojo paprašytas, išsamiai surašė prieš mėnesį mirusio kunigo Antano biogra-

fijos duomenis¹. M. Valančiaus, kuris, amžininkų liudijimu, nemažai bendravęs su A. Juška ne tik ganytojiškais, bet ir lietuviškojo paveldo klausimais ir, pasak Juozo Tumo-Vaižganto, pats buvęs „visa ko rankiotojas, kad nepražūtų“ (Tumas 1924: 89), perspėjimas apie pavojų dainų ir žodžių rankraščiams išnykti „paklotiems“ po kepama duona tiek anuometiniame, tiek nūdienos kultūros vertybių saugojimo kontekstuose visiškai pagrįstas: riba tarp užrašyto dainos, pasakos ar patarlės teksto įamžinimo spaudoje arba išnykimo ugnyje, vandenyje ar šiukšlyne išties labai trapi. Juo labiau kad XIX a. Lietuvoje dar nebūta nei kokios nors sistemingesnės lituanistinių rankraščių archyvavimo krypties, nei apskritai jų saugojimo tradicijos². Nesant publikavimo galimybės, priglaidimas privačiose saugyklose (dažniausiai bibliotekose) buvo bene vienintelis, tačiau irgi ne pats patikimiausias būdas saugoti užrašytą medžiagą, ypač kai jos susikaupdavo itin daug. Nuo vyskupo paraginimų iki A. Juškos surinkto folkloro publikavimo pradžios praėjo beveik dvidešimt metų. Per tą laiką sukauptų rankraščių apimtys kunigui Antanui dainavusių ir pasakojusių Veliunos parapijos žmonių dėka išaugo iki sunkiai ne tik XIX a., bet ir mūsų dienomis įsivaizduojamų vieno žmogaus triūso mastų. Įvairiuose šaltiniuose ne kartą pažymėta, kad A. Juškos užrašytų dainų iš viso galėję būti net apie septynis tūkstančius³, dalis jų buvo užrašytos (1852) su melodijomis⁴. Po neįtikėtinais sudėtingų ir įtempto siužeto dramą primenančių pasirošimų, kurių metu J. Baudouino de Courtenay ir su juo bendradarbiavusių lietuviams ir jų kultūrai palankių akademikų pastangų ir autoriteto dėka pavyko iškovoti galimybę lietuvių spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis sąlygomis paskelbti brolių Juškų folklorinę medžiagą. 1880–1882 m. Kazanėje išėjusiame *Lietuviškų dainų* tritomyje buvo paskelbtos 1569 dainos, o Peterburge 1883 m. išleistame dainyne *Lietuviškos svotbinės dainos* buvo sudėta dar 1100⁵. Net įskaičiavus dar keliasdešimt smulkiomis publikacijomis

- .....
- 1 Tikėtina, kad šis laiškas – pirmoji raštu išdėstyta A. Juškos biografija. Visus jame pateiktus biografinius duomenis J. Baudouinas de Courtenay panaudojo straipsniui apie A. Jušką, kurį netrukus paskelbė laikraščio *Nowiny: pismo codzienne* priede (Baudouin de Courtenay 1880). Kaip tik šiuo darbu labiausiai ir naudosis visi, kas tik ateityje rašys apie A. Jušką. Aptariamasis laiškas, kaip ir daugybė kitų su brolių Juškų gyvenimu ir lituanistine veikla susijusių dokumentų, saugomas Rusijos mokslų akademijos archyve. Jo publikaciją randame kalbininkės Birutės Tolutienės disertacijos „Antanas Juška leksikografas“ prieduose (Tolutienė 1961: 277–279).
  - 2 Pradžių nuoseklesniam folkloro rankraščių kaupimui ir archyvavimui davė XX a. pradžioje įsteigta Lietuvių mokslo draugija.
  - 3 Taip pat reikia turėti omenyje ir dešimtis tūkstančių A. Juškos užrašytų lietuvių kalbos žodžių.
  - 4 Atskiru leidiniu A. Juškos užrašytų dainų melodijos buvo išleistos Krokovoje 1900 m. (išsamiau žr. Melodje... 1900; Ramoškaitė 2001; Mockus 2003: 148–152).
  - 5 Iš pradžių dainynai buvo skelbiami Kazanės universiteto ir Rusijos mokslų akademijos leidiniuose *Известия и ученые записки Императорского Казанского университета* ir *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*. Publikuojant juos atskiromis knygomis visas leidybos išlaidas turėjo apmokėti patys Juškos.

įvairiomis progomis išspausdintų kūrinių⁶, nesunkiai išsiaiškinsime, kad ištis didelė dalis A. Juškos užrašytų dainų nebuvo paskelbtos. Jų, kaip ir paskelbtųjų, rankraščių likimas nežinomas.

Epizodiškas ekskursas į A. Juškos užrašyto folkloro rankraščių publikavimo istoriją pasitelktas pirmiausia siekiant dar kartą bent prabėgomis prisiminti aplinkybes, kuriomis dienos šviesą išvydo didieji XIX a. dainynai, suteikę pagrindus mokslinei lietuvių dainų edicijai. Šis straipsnis ir skiriamas tų pradmenų esmingesnių bruožų bei tendencijų apmąstymui, paremtam būtent A. Juškos dainynų medžiaga, labiau orientuojantis į ligšioliniuose tyrimuose beveik neaptartą jos „nekanoninę“ dalį⁷, taip pat gilinimusi į paties A. Juškos, kaip folkloro rinkėjo, charakterio ir veiklos būdų išskirtinumą. Taigi tyrimo pagrindu šiuo atveju tapo neabejotinai darbščiausio ir originaliausio XIX a. liuanistinės medžiagos – dainų, vestuvinių papročių, žodyno duomenų – rinkėjo folklorinis palikimas, turėjęs reikšmingos įtakos visai tolesnei lietuvių dainų sklaidai ir smarkiai tebeveikiąs ją iki šiol.

Praėjus lygiai šimtui metų nuo pirmosios *Lietuviškų dainų* dalies pasirodymo, 1980 m. Vilniuje, anuometiniame Lietuvių kalbos ir literatūros institute buvo pradėtas leisti akademinis *Lietuvių liaudies dainynas*, kuriame dainų rengimo spaudai taikomų esminių mokslinių principų (variantiškumo atspindėjimas, dialektologinis redagavimas, dainų pateikėjų duomenų registras ir kt.) užuomazgas nesunkiai atpažinsime A. Juškos rinkiniuose. Be to, nuo pat pirmojo tomo šiame sąvade nuolat tiesiogiai pasitelkiamos A. Juškos publikacijos tiek perspausdinant atitinkamų žanrų dainas, tiek panaudojant XIX a. surinktą medžiagą moksliniams komentarams rašyti⁸.

Atsirenkant aktualius nuo XIX a. antrosios pusės iki mūsų laikų apie brolių Juškų gyvenimą ir veiklas rašiusių tyrėjų ir apžvalgininkų darbus susidurta su per pastaruosius maždaug pusantro šimto metų susiformavusiu ištis margu tiriamųjų

6 Pirmiausia čia minėtinas 1867 m. Peterburge išleistas J. Juškos parengtas dainų rinkinys, kuriame esančių 33 dainų tekstai buvo pateikti ne lotyniškais rašmenimis, o kirilika (taip pat pridėtas kiekvienos dainos vertimas į rusų kalbą). Dar keletą A. Juškos užrašytų dainų 1878 m. Kazanės universiteto mokslo darbų leidinyje paskelbė J. Baudouinas de Courtenay (išsamiau apie smulkias Juškų surinktas dainų publikacijas žr. Tumas 1924: 104; Boduenas de Kurtenė 2001: 714; Mockus 2003: 102).

7 Aktualizuotina XIX a. gale ir XX a. skelbtuose Juškų folklorinio palikimo tyrimuose neretai tiesiog nutylėta jų dainynų (ypač *Lietuviškų dainų* rinkinio) dalis, kurią galėtume pavadinti tam tikra prasme nekanonine, arba neatitikusia anuomet nusistovėjusių tiek dainų kaip lietuvių kalbos grožio iliustracijų statuso, tiek literatūrinio estetinio liaudies kūrybos vertinimo. Turinio požiūriu, šiai Juškų dainynų daliai priskirtinos itin gausiai A. Juškos užrašytos vaišių (*ulianos*) dainos, taip pat humoristinio pobūdžio kūriniai, ypač vadinamosios *dainelės* (trumpi, šmaikštūs, kartais prie obsceniškumo ribos artėjantys kūrinių liai).

8 Ne išimtis ir naujausias, 2019 m. spaudai įteiktas 24-asis *Lietuvių liaudies dainyno* vaišių dainų tomas. Jame publikuojama apie septyniasdešimt šio žanro dainų iš Juškų dainynų.

ir ne mokslinio pobūdžio darbų masyvu, kuriame vis dėlto aiškiai išsiskiria keli autoriai, neabejotinai suteikę daugiausia žinių ir atlikę rimčiausius brolių Juškų lituanistinio palikimo ir jį supusių kontekstų tyrimus. Šiuo atveju tokiais laikytini Jano Boudouino de Courtenay, Kazimiero Jokanto, Juozo Tumo-Vaižganto, Antano Mockaus ir kai kurių kitų tyrėjų darbai⁹.

Kalbant apie šio nedidelio tyrimo šiuolaikinį teorinį kontekstą, tikėtina, jis galėtų papildyti pastaraisiais metais gausėjantį pluoštą folklorinės kultūros istorinei recepcijai skirtų darbų, kurių autoriai vis dažniau orientuojasi į lietuvių kultūrai itin reikšmingų folkloro publikacijų ar rankraščių tyrimus (Daugirdaitė 2018; Stundžienė 2018b). Taip pat esama tam tikro sąskambio tarp šiame straipsnyje apsibrėžiamų lietuvių dainų edicijos aspektų ir darbų, skirtų sakytinės tradicijos ir rašytinės kultūros paralelėms ir sankirtoms. Pamatiniu atspirties tašku šioje folkloro tyrimų srityje

9 Kaip jau buvo užsiminta, pirmasis tiek apie Antaną, tiek apie Joną Juškas rašė gerai juos pažinojęs ir su jais aktyviai bendradarbiavęs profesorius J. Boudouinas de Courtenay (1880, 2001). Atskiro dėmesio ir pasigilinimo ateityje vertas leidinyje *Przegląd katolicki* kunigo E. Kozłowskio paskelbtas straipsnis „Ks. Antoni Juszkewicz“ (Kozłowski 1881), kuriame autorius pasakoja apie A. Jušką kaip apie labai gerai pažįstamą asmenį, tikėtina, lankytą iki pat jo mirties (deja, kokių nors žinių apie patį E. Kozłowską rasti kol kas nepavyko).

Iš XX a. pirmojoje pusėje į *Juškiaidą* rimčiau besigilinusių autorių išskirtini K. Jokantas ir Vaižgantas. K. Jokantas 1907 m. keliuose *Vilniaus žinių* numeriuose publikavo išsamų straipsnį, kuriame rėmėsi ne tik anksčiau rašiusių autorių darbais, bet ir savo surinktais amžininkų (kunigo J. Senkausko ir J. Juškos žmonos Felicijos Liutkevičiūtės-Juškevičienės, su kuria bendravo Dorparte) atsiminimais (Jokantas 1907). Vaižgantas paliko mums nepaprastai įdomų, savitą ir neabejotinai vertingą darbą „Broliai Juškos-Juškevičiai“, parašytą kaip jo „Lietuvių literatūros paskaitų“ ciklo dalis ir paskelbtą atskira studija viename leidinyje kartu su kita jo paskaita „Lietuvių literatūra rusų raidėmis“ (Tumas 1924). Įdomu, kad studijos pradžioje sužymėdamas savo pasitelktus šaltinius, septintuoju numeriu Vaižgantas nurodo ir tokį šaltinį: „mano girdėtoji tradicija“. Jis bene pirmasis akcentavo A. Juškos darbų mokslinį pobūdį, o veiklos intensyvumo ir rezultatų gausos motyvų ieškojo jo charakteryje.

XX a. antrojoje pusėje brolių Juškų palikimo tyrėjų gretas papildė folkloristas ir kultūrininkas A. Mockus, neabejotinai daugiausia ir išsamiausiai šioje srityje dirbęs mokslininkas. Tiesą sakant, vadinti A. Mockų vien Juškų folklorinio palikimo tyrėju būtų pernelyg paprasta. Jis ne tik parašė disertaciją „Broliai Juškos – lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai“ (apginta 1956, publikuota 2003 m.), bet ir rūpinosi antruoju (papildytu A. Juškos užrašytomis melodijomis) dainynų ir *Svotbinės rėdos* leidimu. Paties A. Mockaus parengtas *Lietuviškų dainų* tritomis pasirodė 1954 m., o *Lietuviškos svotbinės dainos* kartu su *Svotbine rėda* perleistos 1955 m. Išskirtine savo pareiga A. Mockus laikė brolių Juškų palaikų pervežimą iš Kazanės į Lietuvą ir perlaidojimą Veliuonoje. Jo rūpesčiu tai padaryta 1990 m. (žr. Mockienė, Norkevičienė 1998: 134–167).

Kalbant apie naujausius A. Juškos lituanistinės veiklos ir folklorinio palikimo tyrimus minėtinas muzikologės Živilės Ramoškaitės straipsnis, kuriame aptarta A. Juškos užrašytų melodijų publikavimo istorija (Ramoškaitė 2001), taip pat originalus filosofės Jurgos Jonutytės tyrimas, skirtas Antano Juškos ir Jono Basanavičiaus etnografinės veiklos motyvų apmąstymui (Jonutytė 2006). 2016 m. pasirodė Rusų mokslų akademijos archyvo Peterburgo filialo tyrėjų išsami su brolių Juškų lituanistine veikla susijusių dokumentų, saugomų šiame archyve, apžvalga (Бондарь, Кирикова 2016).

tampa rašto (kaip dainų išlikimo kultūroje garanto) įtakų folklorinei atminčiai studijos (žr. Liugaitė-Černiauskienė 2018; Stundžienė 2018a; Ūsaitytė 2018 ir kt.).

2019 m. birželį minimos 200-osios A. Juškos gimimo metinės tampa papildomu paakinimu dar kartą atsigręžti į šios unikalios asmenybės gyvenimą ir darbus, pamėginti iš naujo atidžiai įsiskaityti į, Vaižganto žodžiais tariant, „Juškevičių litvaniką“, tiksliau, į mums šįkart aktualiausią jos dalį – beveik tris tūkstančius dainų apimančius spausdintus dainynus *Lietuviškos dainos* ir *Lietuviškos svotbinės dainos*. Ne mažiau įdomu ir aktualu įsiskaityti ir į anuomet didžiąsias XIX a. folkloro publikacijas pasitikusių lietuvių šviesuomenės atstovų vertinimus bei pastebėjimus, padedančius geriau suprasti, į kokią nusistojusią ir benusistovinčią kultūrinę, literatūrinę, rašto ir net folkloro ideologijos aplinką pateko A. Juškos darbai. Jo dainynai pasirodo po Liudviko Rėzos, Simono Stanevičiaus, Simono Daukanto, Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno dainų leidinių, spėjusių ne tik įsitvirtinti lietuvių rašto ir literatūros pasaulyje, bet ir formavusių tam tikrą, sakytume, estetinių-literatūrinį liaudies dainų vertinimo etaloną. Kaip matysime toliau, nemaža savo turinio dalimi ir dainų pateikimo būdais A. Juškos „rinktiniai“ dainų raštai išties jau netilpo į šį kanoną ir ilgainiui tapo pagrindu itin reikšmingam lietuvių dainologijos pokyčiui nuo literatūrinės link folklorinės-antropologinės liaudies dainų traktuotės.

Tiek dainų rinkiniuose, tiek apskritai lietuvių kultūros istorijoje Antano Juškos vardas neatsiejamas nuo jo vyresniojo brolio lingvisto ir pedagogo Jono Juškos, pasiaukojamai rengusio spaudai kunigo Antano užrašytų dainų, vestuvinių papročių ir žodyno medžiagos rankraščius, tvarkiusio jų rašybą, rašiusio pratarmes ir įvadás, o po brolio mirties (1880 m. lapkričio 1 d.) visą likusį neilgą¹⁰ savo gyvenimą atidavusio pradėtų darbų tąsai. Kaip žinoma, J. Juška, dar jaunystėje išvažiuavęs studijuoti į Rusiją, visą gyvenimą praleido toli nuo Lietuvos, mokytojavo ir lietuvių kalbos tyrimus vykdė gyvendamas įvairiose Rusijos imperijos vietose, galiausiai ilgesniam laikui su šeima įsikūrė Kazanėje. 1879 m. rudenį, jau būdamas silpnos sveikatos, A. Juška taip pat atvyksta į Kazanę ir paskutinius gyvenimo mėnesius praleidžia kartu su broliu ir jiems talkinusių profesoriumi J. Boudouinu de Courtenay rengdamas spaudai dainų ir *Svotbinės rėdos* rankraščius. Pagerbiant brolių bendradarbiavimą ir kultūrinės veiklos neatskiriamumą tiek mokslinėje literatūroje, tiek šnekamojoje kalboje seniai tapo įprasta rašyti ir tarti: „broliai Juškos“, „Juškų dainynai“, „Juškų *Svotbinė rėda*“ ir pan. Tos gražios tradicijos laikomasi ir šiame darbe, nors pagrindinis dėmesys vis dėlto sutelkiamas į Antano Juškos asmenybę.

Bene labiausiai A. Jušką iš XIX a. folkloro rinkėjų ir leidėjų skyrė jo nuostata užrašinėti, o svarbiausia – skelbti visas žmonių dainuojamas dainas (ir taip atspindėti variantų įvairovę) ir didelis dėmesys dainininkų asmenybėms. Pastaroji ankstyvojo lietuvių folkloristikos etapo inovacija laikytina itin reikšminga. Iki Juškų dainynų

10 J. Juška mirė 1886 metais.

paskelbtose lietuvių dainų publikacijose į dainininkus išvis nebuvo atsižvelgiama, nefiksuotos nei jų pavardės, nei amžius, nei jokie kiti duomenys. Aktualia laikyta tik geografinė nuoroda, žyminti dainos gyvavimo vietą. Šis pradiniam lietuvių folkloristikos etapui būdingas „nutylėjimas“ jau yra sulaukęs dėmesio naujausiuose lietuvių folkloro skelbimo ištakų tyrimuose:

Iš lietuvių dainų skelbimo istorijos pradžios verta priminti dar vieną aplinkybę, keistoką dabartinės folkloristikos laikais. Sakytinę kūrybą užrašinėjant anuomet buvo tenkinamasi itin blankiu, kone epizodiniu jos perteikėjų vaidmeniu, paprastai juos visai nutylint. Tiesiog pakako anonimino, vis dar visiškai nuasmenintu laikyto liaudies balso. Galima net apibendrinti, jog pirmoji dainų rašytinės kultūros pusė, jai priskiriant kone šimtą metų (nuo XVIII a. vidurio iki to paties XIX a. laiko), mums siunčia skurdžią, maksimaliai glaustą informaciją apie šį pradinį etapą, perkeliančią dainą iš sakinės į rašytinę formą. Joje kol kas sureikšminama tik užrašinėjančiojo persona, o antrasis šio kultūrinio dialogo narys – pateikėjas, vartojant dabartinėje lietuvių folkloristikoje šį įprastą terminą pateikiančiam tautosaką asmeniui vadinti, – dar ilgam pasiliks tik tautai atstovaujančiu nežymėtu jos nariu (Stundžienė 2018a: 141).

Autorė visiškai teisi, užsimindama, kad mums ši ankstyvoji lietuvių folkloristikos etapo realybė gali pasirodyti mažų mažiausiai keista. Juk per visą dvidešimtąjį šimtmetį dėmesys dainininkų asmenybėms nuolat augo. Skelbiant dainas, jau ne tik didžiajame *Lietuvių liaudies dainyne*, bet ir nedidelės apimties dainynėliuose, kuo išsamesnė informacija apie dainininkus laikoma absoliučiai būtinu dalyku. Ir apskritai – mokslinėje dainų edicijoje žinios apie pateikėjus laikomos privalomomis. Juškų dainynuose dainininkų identifikacijos atsiranda nuo antrosios *Lietuviškų dainų* dalies, kurioje įdėtas ir pirmosios dalies dainų pateikėjų sąrašas. Pratarmėje J. Juška rašo:

Žemaus tik pridedu rodinį pavardžiu tu dainininkiu ir dainininku, nuo kuriu anos užrašytos buva, o antro knygo statau dar šen pavardę pradžio kožnos dainos (Juškeviče 1881: X).

Priežastys, kodėl A. Juška ėmėsi iki tol lietuvių folkloro rinkėjams ir leidėjams net į galvą negalėjusios ateiti minties anoniminių *tautos balsų* chorą suskaidyti dešimtimis asmenvardžių, o prie jų pridėti dainininkų gyvenamąsias bei kilmės vietas, dar nurodyti jų amžių, atspindėti tarpusavio giminystės ryšius ar net pažymėti kokį labai asmenišką bruožą¹¹, vis dar tebėra svarstytinios. Viena iš A. Mockaus

11 Antai jam kažkodėl buvo svarbu užsiminti, kad daugybę dainų jam padainavusi aštuoniasdešimtmetė Gotautienė iš Klangių buvusi akla (JLD 2: 437).

prielaidų: galbūt A. Jušką taip preciziškai žymėti pateikėjų duomenis galėjo paskatinti tai, kad „kai kurios dainininkės stebino dainų mokėjimu“ (Mockus 2003: 222). Bet, tiesą sakant, A. Juška nepaliko bevardžiais net ir po vieną kitą dainą padainavusių pateikėjų. Iš A. Mockaus detalių skaičiavimų žinome, kad A. Juškai Veliuonos apylinkėse iš viso dainavo 139 dainininkai (ten pat: 225). Ir visų jų indėlis į dainynus buvo kruopščiai sužymėtas. Visiškai tikėtina, kad kiekvieną pateikėją dainų rinkėjas pažinojo asmeniškai – beveik visi šie žmonės buvo kunigo Antano parapijiečiai.

Galbūt A. Juškos šiltuose santykiuose su dainininkais, jo nesumeluotame dėmesyje savosioms „dainų karalienėms“ bent iš dalies slypi paaiškinimas, kodėl jis visiškai natūraliai kartu su klasikinėmis lyrinėmis dainomis užrašinėjo tiek forma, tiek turiniu anuomet vyravusio liaudies poezijos kanono nė iš tolo neatitikusius dainų pavyzdžius. Bent kiek atidžiau patyrinėję A. Juškai daugiausia dainų padainavusių moterų repertuarus, nesunkiai pastebėsime, kad juose sudera ir pačios seniausios, pačios lyriškiausios, ir vėlyvojo klodo, rašto kultūros paveiktos dainos, ir visiškai nerimto turinio *dainuškos*, ir pačių keisčiausių kontaminacijų kupini kūriniai. Galbūt būtų galima daryti prielaidą, kad jo stengtasi iš dainininkų paimiti viską, tai yra užrašyti visą jų turimą dainų turtą. Šitaip *vertingomis* tapdavo ne kurios nors pavienės dainos dėl savo senumo ar gražumo, o visos, kurias tik Veliuonos krašto dainininkai prisimindavo ir padainuodavo, kitaip tariant, užrašytojui buvo svarbūs patys dainuojantys žmonės. Antai *Lietuvių svotbinėse dainose* tarp sutartuvių dainų A. Juška tarsi nei iš šio, nei iš to įdeda Silvestro Valiūno „Birutę“. Ir čia pat paaiškina:

Dajna ši, matyts, ne-prastu žmoniū yra išmislyta, bet aš jėn če įbraukiau dėl tuo, kad jėn dainuoja Veluonos šalyje (JSD: 252).

Kaip matome, dainos užrašytojas lyg ir supranta, kad „Birutei“ tarp *svotbinių* dainų nelabai vieta, bet kodėl gi jos čia „neįbraukus“, jei veliuoniečiai yra ją pamėgę. A. Juškos dėmesys pateikėjams (prisiminkime ir tai, kad jis savo dainininkes dažnai apdovanodavo, o jos tas dovanas labai brangino) iš dalies galėjo būti susijęs ir su jo, kaip itin savo parapijiečiams palankaus kunigo, tarnyste. Ir greičiausiai teisus Vaižgantas pastebėdamas, kad *Lietuviškų dainų* rinkinys A. Juškai buvo svarbus ne tik kaip jo didelio darbo vaisius, bet ir kaip sąsaja su „ganytaisiais žmonėmis“:

Kun. Antanas iki pat savo amžiaus galo dalyvavo spausdinime mylimojo savo veikalo, tos tikros mokslo brangenybės sulyginamajai etnografijai ir mitologijai. O jam, ganytojui, dar brangesnis buvo, nes tai buvo jo ganytųjų žmonių dvasios veikalas, jų senovės būdo ir papročių aprašymas (Tumas 1924: 102–103).

Šia tema beliktų priminti dar vieną iškalbingą detalę. Kaip žinoma, vykdydamas brolio valią J. Juška parvežė išspausdintus jo dainynus į Veliuoną ir apdovanojo jais daugiausia dainų kunigui Antanui padainavusias dainininkes¹².

Kaip užsiminta, viena šio tyrimo siekiamybių – sugrįžimas prie atidaus ir nuoseklaus, sakytume, lėtojo brolių Juškų folklorinio palikimo skaitymo, stengiantis į be išimčių visas jų dainynuose skelbiamas dainas pažvelgti kaip į gana margą, tačiau neabejotinai folklorinėje atmintyje suderančią visumą, ženkliai paveikusių mokslinio lietuvių dainų publikavimo tradiciją. Platesnei šios visumos recepcijai svarbūs keli dalykai: bendra XIX a. antrosios pusės folklorinės tradicijos situacija Lietuvoje, ano meto dainų vertinimo tendencijos ir, žinoma, paties A. Juškos asmenybė. Neabejotina, kad tiek dainynų, tiek *Svotbinės rėdos* turinys turi giluminių sąsajų su jų užrašytojo veiklos stiliumi ir net gali suteikti žinių apie patį jo asmenį. Jos itin aktualios turint omenyje faktą, kad pats A. Juška nepaliko mums nei kokių išsamesnių asmeninių savo užrašytų dainų komentarų, nei savojo folklorinio darbo vertinimų (išsamiau apie tai dar bus kalbama). Kiek užbėgant už akių tolesnėms įžvalgoms, pažymėtina, jog bendrame XIX a. antrosios pusės požiūrių į folklorą kontekste A. Juška, tikėtina, pats to nė nenujausdamas ir specialiai nesiekdamas, dainų rinkimo ir publikavimo srityje tapo absoliučiu novatoriumi. Pasak A. Mockaus, jis „buvo naujo tipo tautosakos rinkėjas, kurio būdingas bruožas – nuolatinis ryšys su žmonėmis, pastovus liaudies kultūros reiškinių fiksavimas, nesigailint šiam reikalui nei fizinių jėgų, nei lėšų“ (Mockus 2003: 95). Prie tų pačių būdingųjų bruožų būtina priskirti amžininkų ir vėliau ne kartą apie A. Jušką rašiusių pabrėžiamą išskirtinį jo azartą, užsidegimą, net beatodairiškumą ir fanatiškumą pačia geriausia šių žodžių prasme. Kaip matysime toliau, šios savybės bent iš dalies paaiškina, kaip vienam žmogui, apsiginklavusiam tik plunksna ir popieriumi, neturėjusiam jokių pagalbinių, be to, savo kultūrinę veiklą privalėjusiam nuolat derinti su kunigo pareigomis, pavyko surinkti ir aprašyti tokius milžiniškus kiekius folklorinės ir kalbinės medžiagos. Vaižgantas visiškai pagrįstai stebėjosi, kad „sunku įtikėti, jog vieno žmogaus ir vieno amžiaus buvo gana tokiam darbui padirbti“ (Tumas 1924: 92). Juo labiau kad A. Juškos nugyventas amžius buvo palyginti neilgas: jis mirė būdamas šešiasdešimt vienerių, paskutinį dešimtmetį jau beveik nebeturėjo fizinių jėgų tęsti šitiek metų jo gyvenimo neatsiejama dalimi buvusio gyvo ėjimo per žmones renkant folklorą ir žodyno duomenis. Paskutine jo gyvenamąja ir kunigystės vieta Lietuvoje tapo Alsėdžiai, į kuriuos iš Veliuonos persikėlė 1871 m., tarsi sugrįždamas arčiau savųjų žemaitiškų šaknų. Mūsų jau minėtame laiške J. Baudouinui

12 A. Mockus prisimena: „Kai rinkau [1951 m. – V. I.-Š.] veliuoniečių atsiminimus apie A. Jušką, man ne kartą minėjo, kad jų namuose buvusios A. Juškos dainų knygos“ (Mockienė, Norkevičienė 1998: 132).

de Courtenay J. Juška rašė, kad astmos kamuojamas brolis Antanas nebeįstengdavęs net ir trumpo kelio nueiti pėsčiomis laikyti mišių ant aukšto kalno stovinčioje Alsėdžių bažnyčioje, todėl turėdavęs užvažiuoti arkliais (žr. Tolutienė 1961: 279). Paskutiniai Kazanėje praleisti mėnesiai jam turėjo būti išskirtinių išgyvenimų metas. Čia iki pat mirties brolio, jo žmonos ir vaikų globojamas, kentėdamas didelius fizinius skausmus dirbo prie spaudai rengiamų *Svotbinės rėdos* ir *Lietuviškų dainų* korektūrų, paskutinėmis dienomis dar spėjo pamatyti išleistą savojo dainyno pirmąją dalį. Liudijama, kad prašęs ant jo kapo „vietoj paminklo pasodinti ošiantį medį“ (Baudouin de Courtenay 1880: 4).

„LOTYNININKAS FANATIKAS“, ARBA KELETAS MINČIŲ
APIE A. JUŠKOS BŪDO ĮTAKĄ JO LITUANISTINEI VEIKLAI

Įvairaus pobūdžio brolių Juškų gyvenimui ir lituanistinei veiklai skirtuose šaltiniuose aptinkame tegu ir nedaug, bet informatyvių žinių apie kunigą Antaną: biografiniai duomenys palyginti išsamūs; yra publikuotų ir įvairių beletristinio pobūdžio pasakojimų apie jo gyvenimą Veliuonoje ir pan. (Jokantas 1907 62: 1, 65: 1; Mačiulis 1988; Mikalauskas 1988). Tačiau jis pats apie save ir savo darbus mums nepaliko nė mažiausios tiesioginės žinios. Neatsiejamu duetu visur paprastai pristatomų brolių Antano ir Jono Juškų bendrystė turi ir tam tikrą simbolinį atspalvį. Galėtume sakyti, kad Antanas tarytum atstovauja žodinei tradicijai, o Jonas – rašto kultūrai. Visi tiek biografiniai, tiek dalykiniai tekstai (dainynų pratarmės, jų turinio ir rašybos aptarimai, korespondencija dainų rengimo spaudai klausimais ir kt.) priklauso išimtinai brolio Jono plunksnai¹³. Vis dėlto, įsiskaitydami į patį dainynų turinį, aptinkame būtent dainų rinkėjo „braižą“. Aktualu pasekti, kaip jis randasi, ką sako apie patį rinkėją ir kokią įtaką daro galutiniam – publikuotam medžiagos pavidalui. Dėl to trumpam grįžkime prie stulbinamų A. Juškos surinkto folkloro apimčių ir pačios jo etnografinės veiklos intensyvumo, dariusių neišdildomą įspūdį tiek amžininkams, tiek vėlesniųjų kartų dainų tyrėjams ir puoselėtojams. Kaip vaizdžiai rašė K. Jaunius,

sudėjus į vieną kupetą visas: Stanevytšės, Daukanta, Neselmona ir kitūn apskelbtauses dainas, dar nė ištola neprysiartinsma pry begaline skaitlėjus dainūn <...>, kures Tamsta su toke kantrybe ir par tiek metu krausteį ir rankjojeį (Jaunius 1910: 549).¹⁴

13 J. Juška pirmiausia buvo ne brolio užrašytos folklorinės medžiagos redaktorius ar leidėjas, bet perrašytojas. Kaip pastebi J. Baudouinas de Courtenay, tūkstančius savo surinktų dainų A. Juška „buvo užrašęs dviem egzemplioriais, bet taip neaiškiai, kad spausdinimui reikėjo perrašyti dar kartą. Šį darbą atliko drauge su savo broliu“ (Baudouinas de Courtenay 1880: 3).

14 Įdomi detalė: K. Jaunius pamini ankstyvųjų lietuvių liaudies dainų rinkinių sudarytojus S. Stanevičių, S. Daukantą, G. H. F. Nesselmanną, tačiau į jų gretas neįtraukia paties pirmojo lietuviško

Pasak A. Mockaus, „[n]ors iki Juškų ne vienas liaudies dainų rinkėjas yra pažymėjęs, kad lietuviai mėgsta dainuoti, tačiau nė vienas neparodė šito konkrečiais pavyzdžiais“ (Mockus 2003: 237). Nuostabiu dalyku laikoma ir tai, kad tūkstančius dainų (didesniąją dalį visos užrašytos medžiagos) A. Juška surinko palyginti nedideliame Veliuonos parapijos plote ir per išties trumpą laiką (maždaug 1864–1871 m.). Svarstymų, kaip jam tai pavyko padaryti, būta įvairių, net manyta, jog lemiamos įtakos galėjo turėti pinigais ir dovanomis duotas atlygis dainininkams (Latvis 1883: 248; Maironis 1906: 241 ir kt.). Net jeigu darytume prielaidą, kad Veliuonoje ir aplink ją XIX a. gyveno dainingesni ir vaizdingiau šnekėję žmonės negu kitose Lietuvos vietose (o tai išties vargiai tikėtina), nuostaba dėl kunigo Antano surinktos lituanistinės medžiagos apimčių vis tiek, švelniai tariant, nesutelpa galvoje. Akivaizdu, kad A. Juškos asmenyje susiduriame su išties unikalaus charakterio asmenybe, kokios lietuvių kultūroje nebuvo nei anksčiau, nei iki šiol. Maža būtų pasakyti, kad dainų ir žodžių rinkimas užėmė didžiąją dalį jo gyvenimo, greičiau pats jo gyvenimas, K. Jauniaus apibūdinimą prisimenant, buvo vienas išties dainų, žodžių ir papročių „kraustymas ir rankiojimas“. Esama nemažai paliudijimų, kad A. Juška Veliuonos krašto vedybų papročius fiksavo ne stebėdamas juos etnografo žvilgsniu „iš šalies“, bet kuo aktyviausiai įsitraukdamas į pačias vestuvių šventes; taip pat ir dainas rinkdamas nuolatos vaikščiodavęs per žmones, daug su jais bendraudavęs, net linksmindavęs juos savo pokštais (Mačiulis 1963: 46–48; Mockus 2003: 75–83)¹⁵. Jo ryšiai su veliuoniškiais dėl šio betarpiškumo darėsi vis asmeniškesni, vis mažiau panašūs į XIX a. vyravusį „mokytų ponų“ ir „prastų žmonių“ bendravimą ir vis labiau besiskiriantys nuo anuomet Lietuvoje vyravusios itin hierarchiškos kunigų ir jų parapijiečių komunikacijos.

Pasak J. Baudouino de Courtenay, liaudies kūrybą ir žodžius A. Juška rinko „su tikru užsidegimu, atsidėjęs ir užsispyręs“ (Boduenas de Kurtenė 2001: 713). Mintį, jog asmeniniai būdo bruožai galėjo turėti esminės įtakos A. Juškos kraštotyrimo darbo pobūdžiui ir rezultatų gausai, perėmė ir išplėtojo Vaižgantas. Pasak jo,

.....
 dainyno parengėjo L. Rėzos, nors sunku patikėti, kad būtų galėjęs nežinoti apie jo *Dainas* ir jų reikšmę lietuvių kultūrai. Galbūt tą nutylėjimą šiuo atveju lėmė konfesiniai dalykai – katalikų kunigas neskuba akcentuoti liuteronų kunigo darbų?

Minėtąją K. Jauniaus A. Juškos surinktų dainų „apskaitą“ papildė A. Mockus:

Iki Juškų buvo paskelbta apie 800 lietuvių liaudies dainų, tuo tarpu jie į savo rinkinius sudėjo beveik 2800 dainų, t. y. 3,5 karto daugiau, negu iki tol iš viso buvo paskelbta. Didžiausiam iki Juškų pasirodžiusiam G. Nesselmanno lietuvių liaudies dainų rinkinyje iš 410 dainų tik 25 procentai buvo paskelbta pirmą kartą, o 75 procentai – paimtos iš kitų rinkinių. Juškos paskelbė pačių surinktas dainas ir savo rinkinių monumentalumu ilgai buvo nepralenkiami (Mockus 2003: 226).

15 Šia proga reikia užsiminti, jog A. Mockus 1951 m. vasarą lankė Veliuonos apylinkes ir užrašė įdomių liudijimų apie A. Juškos asmenybę iš šiam kadaise dainavusių veliuoniškių palikuonių (Mockus 2003: 75–76).

[L]ietuvių tautos literatūros turtas kun. Antaną žavėte žavėjo. Visa siela atsidėjęs folklorui, liautis nebegalėjo. Jis, it girtuoklis, ima trokšte trokšti vis daugiau patirti lietuvių senovės, jų kalbos ir būdo, visų paslapčių. <...> Žodžiais ir dainomis kun. Antanas sapnuote sapnavo ir nemiegodamas kliedėjo (Tumas 1924: 92).

Vaižganto pateikiamas A. Juškos apibūdinimas kaip folklorininko maniako („ką gaudamas, išleidžiąs mokyta folklorininko manijai rinkti ir rinkti be galo ir saiko, vis papildinėti, papildinėti savo rinkinius turtais“ – ten pat: 91), kaip dainų rinkėjo fanatiko, ne tik vaižgantiškai emocionalus, bet greičiausiai ir itin taiklus, padedantis bent iš dalies paaiškinti neįtikėtiną jo kraštotyrinės veiklos apstybę. Tokio A. Juškos asmenybės savitumo paliudijimų esama ir daugiau. Šio skyriaus pavadinime pasitelktas lakoniškas epitetas „lotynininkas fanatikas“ turi įdomią istoriją. 1864 m. brolis Jonas turėjo rimtų planų grįžti iš Rusijos į Lietuvą, todėl kreipėsi į tuometinį Peterburgo švietimo apygardos kuratoriaus pavaduotoją Ivaną Kornilovą, prašydamas leidimo dirbti mokytoju Kauno gubernijoje. Pastarasis, lankydamasis Vilniuje, perdavęs jo prašymą generalgubernatoriui Michailui Murovjovui, bet šis atsisakęs įsileisti J. Jušką į Kauno guberniją, nes joje „kunigauja jo tikras brolis, pasižymintis lotyniškuoju fanatizmu“ (Корнилов 1901: 254)¹⁶.

Jau ne kartą užsiminta, kad pats A. Juška nepaliko nė menkiausio asmeninio rašytinio teksto: jokio laiško, jokio dienoraščio fragmento. Ir tai, tiesą sakant, šiek tiek stebina. Absoliučiai visi jo „raštai“ – užrašyta folklorinė ir žodyno medžiaga. Tiesiogiai mes nesužinome, ką jis pats manė apie savo kartais net alinantį ir nuostolingą folkloro rinkėjo darbą, kodėl rinko dainas, o ne, pavyzdžiui, pasakas ar priežodžius¹⁷, nežinome, kokius pamokslus sakė parapijiečiams. Kaip kunigą jį apskritai labai menkai tepažįstame. Kai kuriuose darbuose rasime pasvarstymų, kaip A. Juškos kunigystė padėjo ar, priešingai, trukdė jam užrašinėti folklorą ir kalbos duomenis. Tačiau niekur neužsimenama, kokią įtaką visa jo lituanistinė veikla, nuolatiniai savosios parapijos žmonių etnografiniai „kamantinėjimai“, jų dainų klausymaisi galėjo daryti ganytojiškajam darbui. Sutikime, sunku įsivaizduoti, jog kelis tūkstančius dainų ir dešimtis tūkstančių žodžių tiesiogiai iš parapijiečių lūpų surinkęs klebonas savo pastoracinėje kasdienybėje būtų galėjęs visiškai nuo šios lituanistinės veiklos atsiriboti.

A. Juška nepaliko taip pat jokių įžvalgų apie lietuvių dainų grožį, kaip tai darė, pavyzdžiui, L. Rėza; jis nerašė svarstymų apie jų pobūdį, kokių aptinkame S. Dau-

.....
 16 Čia būtina papildyti, jog toks M. Muravjovo požiūris į A. Jušką radosi ne tiek dėl jo lituanistinės veiklos, kiek apskritai dėl nelojalumo carinei valdžiai ir tikėtinų ryšių su 1863 m. sukilimo dalyviais. Kaip žinoma, 1863 m. A. Juška buvo suimtas Vilkijoje ir devyniems mėnesiams įkalintas Kauno kalėjime (plačiau žr. Mockus 1992).

17 Tiesa, paremių ir vaizdingų posakių jo užrašytoje medžiagoje randama (Kensminienė 1998).

kanto ir S. Stanevičiaus dainynų įvaduose. Pirmasis lietuvių folkloro rinkimo istorijoje kruopščiai užfiksavęs ir išsaugojęs dainininkų pavardes ir net jų amžių, pats kunigas Antanas, kaip asmuo, liko tam tikra prasme nepastebimas, tarsi pasislėpęs už visų savo dainų karalienių *svoibinių, uliaunų, kariaunų* bei kitokių dainų ir už brolio Jono parašytų tekstų¹⁸. Jei mėgintume jo ieškoti pačiuose folkloro raštuose, žinoma, pirmiausia turėtume atsiversti 1880 m. Kazanėje išleistą *Svoibinę rėdą*, kurioje stulbinamai išsamiau ir vaizdinga kalba parašytu naratyvu atkuriamas visas XIX a. antrosios pusės Veliuonos krašto vestuvių vyksmas su detaliu apeigų ir papročių kompleksu. Bet ir čia vargiai užčiuopsime kokių nors asmeniškesnių autoriaus remarkų ar vertinimų – viskas surašyta lyg atidaus metraštininko. Tuo abejoti neleidžia ir brolis Jonas, leidinio pratarmėje teigiąs:

Gyvendams Veliuono kelus metus Antans Juškeviče pats sava akimis matė ne-vieną svotbą Veliuonyčiu, ir ką matė, ką girdėja, taj vis užrašė, ir užrašė tajs pačes žodžes, kures girdėja sakant (JSR: 3; išretina mano – V. I.-Š.).

Įvairiuose atsiminimuose minimą A. Juškos linksmą būdą ir pasidžiaugimus dainomis bei papročiais, pažintais aktyviai dalyvaujant parapijiečių vestuvėse (kaip žinoma, jo aplankyta nemažai šių švenčių, be to, jis daugybę porų ir situokdavo), išduotų nebent vienur kitur prasprūstantys epitetai ar išskirtinai gyva aprašomų vestuvių epizodų kalba, pavyzdžiui: *Svojaj vedžia su kepuremis sėdėdami suole dajnuoja sava pujkias dajnas* JSR: 32; *Pasku budelis, prašmatnej pasirėdęs, įtvyrin tą pameklę* [šiaudinę piršlio iškamšą – V. I.-Š.] *į saklyčių; siaučia, skujsta, žajmojas, čiudyjas visajp su jaja, parskahta tam dįngotam piršluj słaunų nusprėndimą smerčia išduotą nuo tiesadaria už visokius melus ir apgaules, ir budelis slapta išvelka jėnį į priemenę ir už duru, arba kokio urgštinė pastata* JSR: 76. Tikėtina, kad kaip tik kunigo Antano plunksnai priklauso ir daugybė pastabose prie dainų vis kitokiu imperatyvo „kartok“ sinonimu išsakytų nuorodų, kaip ir kurių teksto vietą reikia pakartoti, pavyzdžiui: *talanduok* JLD 137, *lyruok* JLD 147, *lakštuok* JLD 237, *samatuok* JLD 152, *mastuok* JLD 320, *rypuok* JLD 392, *raliuok* JLD 382 ir t. t.¹⁹ Visi šie raginimai dainuoti taip ir prašosi būti susieti su paties ragintojo folkloriškai azartiška natūra.

Žvelgdami į A. Juškos ėjimą per žmones, renkant dainas ir žodžius, iš daugiau kaip šimtmečio atstumo, suprantame, kad visai gali būti, jog ne vien Veliuonos parapijos gyventojų išskirtinis dainingumas lėmė, kad iš jų buvo užrašyta tūkstančiai

18 Kiek kitokia padėtis yra su A. Juškos žodyno rankraščiais. Juose galime rasti šiek tiek autorinių pastabų apie patį žodžių rinkimo būdą ir siekinius (žr. žodyno rankraščius LLTI BR F-1 2175).

19 Tikėtina, kad jei šias pastabas būtų formulavęs brolis Jonas, jos veikiausiai būtų daugiau ar mažiau redaktoriškai suvienodintos.

dainų. Tiesiog dėl lemtingai ir laimingai susiklosčiusių aplinkybių tarp jų apsigyveno žmogus, gebėjęs tai padaryti. Galbūt atsidūręs ir bet kuriame kitame Lietuvos kampelyje jis visiškai taip pat, pasak Vaižganto, būtų visa siela atsidavęs folklorui ir lietuvių kalbai. Ne veltui Maironis neabejojo: jeigu A. Juška būtų gyvenęs „senovės“ laikais, jis tikrai būtų užrašęs ne tik dainas, bet ir lietuvių epą; jo žodžiais,

kaip gaila, kad tarp mūsų neatsirado anksčiau panašaus Juškevyčia, kursai būtų apsaugojęs nuo pražuties mūsų senovės eposą (kaip Rusų bylinos ar Suomų Kalevala), kurį kitą kartą vaidalotai giedojo! (Maironis 1906: 242).

ANAPUS RĖZIŠKOJO DAINŲ ETALONO: APIE NORĄ IŠSAUGOTI NE VIEN *SENOBINĘ* ŽMONIŲ KŪRYBĄ

Juškų folklorinius leidinius XIX a. antrojoje pusėje pasitikusią ir vėliau vienaip ar kitaip juos vertinusių lietuvių šviesuomenę galėtume matyti kaip dvi savaip „suinteresuotas“ grupes. Vieni *Lietuviškas dainas*, *Lietuviškas svotbines dainas* ir *Svotbinę rėdą* priėmė kaip neabejotinas vertybes, neįkainojamą lobį, kaip carinės valdžios engiamos lietuvių tautos pašlovinimą ir jos išskirtinio dainingumo, papročių turtingumo, kalbos grožio patvirtinimą²⁰. Tuo tarpu kiti, pritardami visiems šiems

.....

20 Pasirodžius Juškų folkloriniams leidiniams pagiriamųjų žodžių turbūt daugiausia buvo išsakyta *Aušroje*. Antai 1883 m. J. Basanavičius taip informuoja skaitytojus apie *Svotbinę rėdą* ir *Lietuviškas dainas*:

Svotbinė rėda Veluonycziu lietuviu [išleista] Kazaniuje 1880. Prekis 1 rubl. Szitą knygą turētu kiekvienas lietuvis turėti savo namuose! <...> *Lietuviszkos dainos* [išleistos] Kazaniuje 1880–82 m., tris kningos, prekis 17 M (8½) rubl.; jos turi savije 1569 dainas! Vertibė ira neiszpasakitina ligiai dėl tirėju musu kalbos kaip ir dėl musu garbingos senovės. Mes szirdingai velijame, kad kožnas be vienas galėtu perskaititi szitas kningas, o ir dar geriaus butu, kad jas kožnas nusipirktu (Basanavičius 1883: 296).

Maždaug po metų jis vėl rašo:

Isz trupinėliu senovės paminėjimo musu tėvu gyvenimo dainose iszsilikusio, galima dar ir sziantdien atsekti ir atbudavoti budą ir dabą [papročius – V. I.-Š.] musu sentėviu dar gilioje senovėje. Tik turės buti dainos isz visu Lietuvos krasztu surinktos. Bet jau ir surinktos ir atspaudintos sziantdien a. a. Antano Juszkeviczes dainos suteikia mums tiek daug veikaliszkos medegos, jog jo darbas užsipelno akise musu amžiną ir nėkados nevistanczią garbę! (Basanavičius 1884: 313).

Jam antrina ir Jonas Šliūpas:

Kad visi tiek milėtu savo kalbą, kaip ją kunigas Juszkeviczia milėjo, tai jau turėtum mažne visas dainas ir pasakas surinktas ir galėtumėme kuomi priesz svėtą pasigirti (Šliūpas 1884: 252).

Aukštų, net panegirinių įvertinimų nemažai būta ir vėliau. Antai Aukustis Robertas Niemis „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjime“ rašė:

Juškevičių dainų reikšmės Lietuvos tautos gyvenime mes, deja, taip didžiai negalime įvertinti, kaip reiktų. Tuo metu, kada visos tautos dvasia buvo lyg mirčiai nuteista, ūmai pasirodė tas milžiniškas

aukštiesiems įvertinimams, tapo dar ir atidžiais skaitytojais, netrukusiais pastebėti, kad A. Juška rinko ir skelbė ne vien „gražias senobiškas“ dainas, kaip buvo tapę įprasta daryti sekant dar prieš pusšimtį metų L. Rėzos pirmojo publikuoto lietuvių dainyno ir jį lydėjusio dainų tyrimo paskatintu ir, galima sakyti, iki mūsų dienų iš dalies tebevyraujančiu lietuvių liaudies dainų grožio etalonu. Juškų dainynų atidžiųjų skaitytojų tarp jų amžininkų, tiesą sakant, nebuvo labai daug. Bene rimčiausiais iš jų laikytini Antanas Baranauskas ir Kazimieras Jaunius.

1881 m. vasarį A. Baranauskas rašo iš Kauno į Kazanę laišką J. Juškai, dėkoja už jam atsiųstus neseniai pasirodžiusius leidinius – *Lietuviškų dainų* pirmąjį tomą ir *Svotbinę rėdą*, apgailestauja dėl ankstyvos brolio Antano mirties („Gaili man labai, kad nabašnykas kunigas Antanas pasimirė, toksai būdamas darbinukas“). Čia pat užsimena gautąjį dainyną davęs perskaityti ir įvertinti savo klierikams ir tarsi iš jų pozicijų, bet greičiausiai tik prisidengdamas savo studentais, ne tik sukritikuoja *Lietuviškų dainų* struktūrą ir dainų rašybą, bet ir netiesiogiai piktinasi kunigo Antano užmoju rinkti, o svarbiausia – viešai paskelbti viską, ką tik jam žmonės padainavo:

Reta svieta tauta turi tokią daugybę taip gražių dainų, kaip lietuvinykai. Iš tų dainų pasirodžia gražybė jausmų, apsiėjimų ir viso lietuvių gyvenimo. Senobiškosios dainos yra tai skarbas brangiausių perlų, per tiek amžių surankiotas ir užlaikytas. Bet kaip kitur, taip ir pas mumus atsitiko, kad kartais ir bjaurus žodis, ir bjaurus daiktas dainos įsigeidė. Ir atsirado ne vienas nepraustaburnis, visokių talaluškų pramanytojus, kur nei gražumo kalbos, nei aukštybės mislės nedasikliasi. Prie čerkelei, po karčemas inkaitę girtuokliai jas blevyzgoja. Tokias šiukšles geriaus būtų arba suvisu išmesti, arba nors su tikraisiais perlais draugėn nemaišyti, bet skyrium padėti, kad svetimosios giminės lietuvinykų purviniais nelaikytų (Baranauskas 1970: 153).

Šis A. Baranausko laiško fragmentas (kaip ir visas laiškas) mums įdomus keletu aspektų. Pirmiausia jis atspindi XIX a. sparčiai besiformavusią liaudies dainų vertinimo kryptį, paremtą jų skirstymu į „gražias vs negražias“, „senas vs naujas“, „vertingas vs menkavertes“, kartais net į „tikras vs netikras“, arba, kaip įvardija garbusis adresantas, dainas „perlus“ ir dėmesio nevertas, niekam nerodytinas dainas „šiukšles“. Tiesą sakant, toks požiūris (gal tik išreiškiamas kiek švelnesne retorika) vyravo ir beveik visą XX amžių. Jį bene labiausiai formavo dvi išimtinai estetiniais kriterijais paremtos dainų vertinimo tendencijos. Pirmąją galėtume pavadinti ankstyvąja, orientuota į dainų kaip lietuvių kalbos pavyzdžių sampratą. Ji labai ryški pirmosiose lietuvių dainų publikacijose. Antroji tendencija žymi XIX a.

.....

nepaprastai gražios liaudies poezijos rinkinys, įrodydamas lietuvių poezijos deivės senas kuriamas jėgas, jos tikrai lietuvišką vaizdingumą, jos kalbos lankstumą ir dailumą (Niemi 1932: 116).

užgimusį ir XX a. plačiai įsigalėjusį tam tikra prasme literatūrinį požiūrį į dainas kaip į liaudiškąjį lyrinės poezijos variantą. Savaimė suprantama, nei viena, nei kita vertinimo pozicija nieko bendra neturėjo su šiuolaikine, sakytume, folklorine-antropologine liaudies dainų, kaip neatsiejamoms žmonių gyvenimo, bendruomeninės komunikacijos dalies, traktuote; jose aiškiai nebuvo vietos nei „visokiausių talaluškų pramanytojų“ kūrybai (žinoma, ir pačių „pramanytojų“, kaip folkloro pateikėjų, gyvenimo būdo patyrimėjimui), nei individualiems folklorinio stiliaus dainininkų eilavimams. Todėl nenuostabu, kad A. Juškos beatodairiška nuostata rinkti ir skelbti visas žmonių dainuojamas dainas – nuo sutartinių iki „inkaitusių girtuoklių“ blevyzgojimų – buvo netikėta anuometiniame lietuvių kultūros bei lietuviškos raštijos kontekste ir gerokai glumino atidžiau į jo dainynus įsiskaičiusius amžininkus. Vėlesniųjų kartų folkloro tyrėjus ir puoselėtojus-praktikus ji paskatino patyliukais apeiti vienaip ar kitaip „nepatogius“ Juškų dainynuose skelbiamus kūrinis ir susitelkti į šiuose leidiniuose gausiai reprezentuojamą senąją lyrinių dainų klodą, A. Baranausko žodžiais tariant, „skarbą brangiausių perlų“²¹. Susiklostė paradoksali situacija: kaip jau minėta, bendrasis požiūris į Juškų dainynus buvo itin pozityvus, iškeliantis neabejotiną jų nacionalinę vertę, tačiau čia pat tarsi buvo vengiama priimti kaip visumą išties įspūdingą jų turinio įvairovę, tiksliau tariant, tikėtina, kad su šiuo turiniu išsamiau nedaug kas ir tesusipažino. Vadinas, nepastebėta, nutylėta ar atmesta buvo ne tik ženkli folklorinės medžiagos dalis, bet ir pagrindinė A. Juškos, tiek kaip folkloro, tiek kaip žodyno medžiagos rinkėjo, idėja: užrašyti kuo daugiau jo sutiktų žmonių dainuotų dainų ir vartojamų žodžių ne-skirstant jų į *gražią* ir *negražią* liaudies kūrybą ir kalbą.

A. Baranausko laiške, kurį galėtume laikyti svarių patvirtinimų, jog Juškų dainynai XIX a. antroje pusėje žymėjo lietuvių dainų vertinimo posūkį nuo literatūrinės-lingvistinės link folklorinės-antropologinės sampratos, J. Juškai išsakytos gausios pastabos dėl kai kurių jo skelbiamų brolio Antano surinktų dainų „cielybės“ ir „vienybės mislės“ nebuvimo, jo raginimas dainų „atmainas“, „daleles“ ir „kąsnelius“ (taip laiško autorius vadina šiandien mums įprastus dainų variantus) rinkti krūvon ir „viena daina skaityti“ vaizdžiai atspindi anuomet vyravusius vien tik estetinius dainų vertinimo kriterijus. Čia galime užčiuopti ne tik bene pirmą kartą viešai ir ryškiai švystelėjusią estetinio ir antropologinio dainų vertinimų sankirtą, bet ir skatinimą laikytis dar iš preromantinės literatūros atėjusios nuostatos: gražu tik tai, kas moralu, dora, kas atskleidžia tautos dvasią. O A. Baranausko pastaba apie po visą leidinių išsibarsčiusius tų pačių dainų variantus buvo visiškai motyvuota, nes *Lietuviškų dainų* pirmojoje dalyje dar nebuvo pateikta sąsajų tarp variantų. Greičiausiai tam pritrūka laiko dėl išties įtemptos dainynų leidybos situacijos.

.....

21 Iš tiesų, senasis lietuvių dainuojamasis folkloras Juškų dainynuose atspindėtas labai gausiai ir išsamiai. Ypač tai pasakytina apie vestuvines dainas.

Nuorodos prie dainų į joms artimus variantus pasipila nuo antrosios dalies, jų apstu ir *Lietuvių svotbinėse dainose*.

Kitas atidus A. Juškos surinktų dainų skaitytojas, K. Jaunius, su jomis susipažino ne vartydamas jau išspausdintas knygas, bet gavęs Peterburgo mokslų akademijos užduotį įvertinti *Svotbinių dainų* dalį rankraščio, kurį, siūlydamas paskelbti, J. Juška akademikams įteikė 1878 m. spalį. Jo taip pat buvo prašoma į lotynų kalbą išversti lietuvišką dainų rinkinio pratarinę. Atlikęs užduotį, K. Jaunius skubėjo rašyti laišką²² A. Juškai, su kuriuo anksčiau nebuvo nei susirašinėjimais, nei gyvai bendravęs ir jo visiškai nepažinojo. Pasidžiaugęs pačiu dainų rinkiniu, referuoja akademijai išsiųstą savo vertinimą:

Nėra tše ko pasakoti, kaip aš prasidžjugau išvydįs tus turtus mūsų kalbos! <...> Aš išguldžiau lotyniškai Tamstas pratarinę²³ ir aprašiau kiek ir kaip galėdamas visą svarumą ir brangumą Tamstas darba: išrodžjau, kiek naudos būs moksla vyrams iš to surinkima dainūn <...> (Jaunius 1910: 549).

Kad geriau suprastume K. Jauniaus pateiktą vertinimą, reikia neišleisti iš akių esminio fakto: į dainas jis žvelgė tik kaip į lietuvių kalbos medžiagą (todėl ir vadina dainyną „turtu mūsų kalbos“, kuris pirmiausia būtų reikalingas „kalbos mylėtojams“) ir jokios kitos šio folkloro vertės nė nematė reikalo svarstyti. Kaip tik todėl, primygtinai siūlydamas dainas sukirčiuoti, atsisakė pripažinti kalbinio (*balsakilių*) ir melodinio kirčių nesutapimus, pastarąjį laikydamas menkos reikšmės dalyku:

[K]iekvienas išdavėjas tur mums parodyti gyvą kalbą: be balsakilas to nepadarys. Juk pajuten dainas, visi kaip ant medaus supuls: ar anie dainuoti norės? nei, bet norės pažinti gryną lietuvišką kalbą, ir nuljūs, jei neraden balsakilu, neįmanys kaip anas reik skaityti. Gaidūn mylėtojems galj prydedi natas, jei išdavėjas mok anas surašyti. Bet dėl gaidūn apleisti balsakilas negut tas galėtum, kurs neišmana, ko ieška dainosi mūsų kalbos mylėtojei (ten pat: 562).

Šios pastabos mums aktualios kaip dar vienas įrodymas, kad Juškų folkloro rinkiniai neatitiko, tam tikra prasme peržengė liaudies dainų kaip lietuvių kalbos iliustracijų sampratą. K. Jaunius primygtinai ragina A. Jušką išmesti iš dainynų visas „ne žmonių sudėtas“ dainas, tai yra tas, kurios sukurtos dėl rašto kultūros įtakos ar kaip kitaip yra nutolusios nuo senojo folkloro stiliškos:

.....
22 Tai, ką parašė K. Jaunius, vien laišku pavadinti nebūtų tikslu. Greičiau tai laiškas-studija, kurioje išdėstyta visa lietuvių rašybos sistema, kurią autorius siūlo pritaikyti rengiant spaudai *Svotbinių dainų* rinkinį. Laiško rankraštis – 73 puslapių knygutė (originalas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (LLTI BR F1-2230); skelbta 1910 m. *Lietuvių tautoje*).

23 Pratarinę rašė ne Antanas, o Jonas Juška.

Man rodos, kad reik suvisu išmesti dainas ne žmonjūn sudėtanses, bet koke-nors ant trinkas gulėjuse pusjautinai mokyta vepele. Tas netikusias dainas galj atskirti: visas tur sutinkantšjus ailūn galus ir didei negryną kalbą: lenkišku žodžju tokjosi dainosi devynes galybės (ten pat).²⁴

Žvelgiant iš XIX a. įsivyravusių liaudies dainų vertinimo tendencijų, ne A. Baranausko ir K. Jauniuso pozicija šiuo atveju yra kuo nors išskirtinė. Priešingai, jų požiūris į folklorą yra visiškai atitinkantis ano meto liaudies kūrybos vertinimo kanoną. O štai A. Juškos dainų užrašymo bei skelbimo būdas aiškiai prie jo nederėjo. Akivaizdu, jog didelis *Lietuviškų dainų* turinio margumynas atspindi aktyvią ir natūralią dainavimo tradiciją Veliuonoje A. Juškos gyvenamuoju laiku, kai čia pat skambėjo ir senosios vestuvių dainos, ir *uliamos* užstalinės, ir girtuoklių blevyzgos. Tuo tarpu išspausdinta dainynuose visa ši įvairovė patenka į absoliučiai kitą – rašto kultūros – terpę, kuri, reikia pripažinti, pačia savo prigimtimi reikalauja nugludintų ir išgrynintų formų. Be to, A. Baranausko priesake neleisti į viešumą nederamų dainų, kad „svetimos giminės lietuvinų purvinais nelaikytų“, girdime raginimą išgryninti liaudies dainas iki švytinčio tautinio simbolio, kuris tinkamai reprezentuotų lietuvius kaip dainų tautą. XIX a. ši – tautinių simbolių kūrimo – tendencija buvo labai svarbi formuojant nacionalinės kultūros pagrindus (plg. Jonutytė 2006: 37–38).

Tikėtina, kad A. Juškai dėl jo dainynų grandioziškumo (akivaizdu, kad šios daugiau kaip pustrėčio tūkstančio dainų apimančios folkloro publikacijos anuo met buvo pasitelkiamos kaip svarus *lietuvių – dainų tautos* įvaizdžio pagrindimas), mokslinės vertės, istorinės svarbos ir lietuviškumo apskritai (nepamirškime, kad dainynai pasirodė lietuviškų rašmenų ir spaudos draudimo metais) buvo atleidžiamas keistas „nuklydimas“ užrašinėti ir skelbti ne vien *gražias* dainas. Panašų vertinimą XX a. pradžioje *Lietuvos istorijoje* yra išsakęs Maironis:

Nemenkesnės verčios [negu žodynas – V. I-Š.] irgi yra kun. Antano surinktos dainos; gaila tiktai, kad ypatingai pirmieji trys tomai [turimas omenyje *Lietuviškų dainų* tritomis – V. I-Š.] sutaisyti be jokios sistemos, o nekurios dainos yra stačiai pačių giesminin-

.....
 24 Pabaigoje kaip savo siūlomos rašybos pavyzdį K. Jaunius, perrašydamas pirmąją gauto rankraščio dainą, numeta paskutinį dvieilį jos posmą motyvuodamas taip: „Dvi likusios ailelės suvisu neprytink pry dainos; dėlto anidvi tše ir apleidau“ (Jaunius 1910: 562). „Pakoreguotoji“ daina „Mudu abu brolužėliu“ – apie pas mergelę jojančius brolelius, apie nukritusią kepurėlę, kurią paduodama mergelė pravirksta. Paskutiniai du posmai skamba taip: 9. *Cit, neverki, mergužėlė, Rasi manu būsi*; 10. *Su vienavu savu širdi Lik maruj gyventi* JLD 368. Nieko stebėtina, kad vertiniant dainą estetiniais kriterijais paskutinė strofa gali pasirodyti gerokai atsieta nuo viso kūrinio. Folkloristas šiuo atveju svarstytų, kodėl kaip tik taip nuvarijavo dainos pabaiga, ieškotų kitų to paties kūrinio variantų, lygintų jų pabaigas ir pan.

kių ant greitosios sudėtos; mat kun. Antanas mokėjo po berlinką už suteiktą dainą, todėl ir atsirado tokių, kurie iš savo galvos vieną-antrą dainą sumelavo. Nežiūrint vienok ant to, visgi kun. Antano surinktos dainos – tai neišemamas mūsų tautiškos poezijos turtas, kuriam teisingai negali nesistebėti prašalaičiai, pavadinę mus „dainų tauta“. Laukiame dabar nepaprasto vyro, kurs tą milžinišką medžiagą suvartotų, apymotų ir studiją parašytų apie mūsų dainas, tas dainas, kurios mūsų busiantiems poetoms bus geriausia mokykla (Maironis 1906: 241–242).

Tvirtu XIX–XX a. pradžios lietuvių šviesuomenės autoritetų įsitikinimu, „poetų mokykla“, tikrosiomis lietuvių tautos dvasios reprezentantėmis galėjo tapti tik *senobinės* ir *gražios* dainos. Ir tik tokias dainas dainuodami lietuviai turėjo šansų būti pripažinti kaip dainų tauta. Tuo tarpu A. Juška, sakytume, džiugiai ir entuziastingai, su jį užvaldžiusia minėtąja „folklorininko manija“ (Tumas 1924: 91) rinko ir į savo dainynus krovė ne vieną šimtą iki tol dainų publikacijose neregėtų ir tikrai nepasigestų kūrinių. Didžiąją dalį jų užėmė vaišių (užstalės) dainos, paties A. Juškos vadintos *uliaunomis*²⁵, ir vadinamosios *dainelės* – humoristinio pobūdžio įvairūs trumpi kūrinėliai, kurių nemaža dalis patenka į šiuolaikinėje lietuvių dainų žanrinėje sistemoje išskirtą talalinių grupę; kai kurioms iš jų būdingos erotinės potekstės, o kartais ir atvira obscenika. Grįžtant prie A. Baranausko išsakytos pozicijos, įdomu pasvarstyti, kurie iš jo skaitytoje pirmojoje *Lietuviškų dainų* dalyje paskelbtų tekstų galėjo sukelti pasipiktinimą dainomis, kurias esą „prie čerkelei, po karčemas inkaitę girtuokliai blevyzgoja“. Kaip minėta, nepasitenkinimą „dainos įsigeidusiais bjauriais daiktais“ laiško autorius išsakė netiesiogiai, neįvardydamas nei konkrečių dainų, nei tiesiogiai apeliuodamas į jų rinkėją ar leidėją²⁶. Ką gali žinoti, galbūt aukštų moralės ir estetikos reikalavimų neatitiko jau pati pirmoji *Lietuviškų dainų* rinkinio daina: *Apynėlis mažas, Ale labaj gražus, Alutis putoja, Melales kełoja. Vienutė sugėriau, Jr jau pasigėriau, Veskit mane gulti, Ne duokit parpulti. Kur mergytė balta, Ta nutola šalta, O katra raudona, Nutola malona...* JLD 1. Galbūt nepadorūs galėjo pasirodyti ir šie posmai: *Atsigėriau saldaus vynu, Atsigulau qnt burlynės, Nieks*

.....
25 A. Juškos pasirinktas *uliaunų dainų* terminas laikytinas pačiu ankstyviausiu užstalės dainuojamojo folkloro įvardijimu, turinčiu įdomių ir specifinių reikšmių (plačiau žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2015: 117–118).

26 J. Juškos atsakymą A. Baranauskui randame *Lietuviškų dainų* antrosios dalies įvade. Tiesa, jis tiesiogiai nesureaguoja į pastarojo mintis apie dainas „perlus“ ir dainas „šiuksles“. Detaliau atsiliepia į „mokslingo tyrėjo ir didžio mylėtojo savo kalbos“ pastabas, susijusias su dainyno turinio pateikimu, dainų žanrinio skirstymu ir variantų įvairove. Taip pat išdėsto esminę savo paties ir brolio Antano nuostatą:

Tardamas daug vertesnę darbą padarysęs išspaudinant kiek galint daugiau Veluoniškiu dajnu tame paveiksle, kokiame anos buvo išdajnuotos ir užrašytos par mana broli nab. kun. Antaną, nesirūpinau apie jų pirmąsias cielebę; galės jėn sau atstatyti, kur galima yra, tyrėjėj lietuviškos kalbos (Juškeviče 1881: X).

ne matu, ni šejmyna, Kad aš gulu qnt burlynės JLD 169; O kur mudu ejsiv, Inajo? Eisiv mudu i karčema, Prej, muter, prej. O kqn mudu veiksım, Inajo? İmsiv šnapsu puskva-terka, Prej, muter, prej JLD 269; Guli diedas pasigėres, Šale barzda pasidėjes JLD 141. Žinoma, visos šios spėlionės tokiomis ir tepasiliks. Įdomu, kad pirmojoje *Lietuviškų dainų* knygoje nerimtų *dainuškų* A. Juška sudėjo išties nedaug. Tikėtina, jog dar daugiau pasipiktinimo išimtinai į *senobinių* dainų grožį besiorientavusiems dainų tyrėjams ir mėgėjams galėjo sukelti netrukus, 1882 m., pasirodžiusioje trečiojoje šio dainyno dalyje paskelbtos dešimtys panašaus pobūdžio ir dar kur kas *talaluškesnių* dainų: *Susirinku sąmdininkaj į karčemą gerti, Ir sutemu be-geriant, Ir išaušu be-veimiant* JLD 1297; *Viens išgėrė kriuzelėli, Antras ir stikleli, Viens išlaužė ir vartus, Kits išmynioju vajkus, Visi išvažiaou* JLD 1333; *Tupi, tupi volungėlė Ant šulinu kraštu, Šikšna šikną užlopytą Pasikrejus krapštu* JLD 1448 ir t. t. Ir lyg maža to būtų, „talaluškų pramanytojų“ kūryba šiame leidinyje pateikiama sistemiškai: *uliaunos* dainos ir *dainelės* sutelktos į atskirus skyrius ir užima nemažą publikacijos dalį. Prie jų pridėję to paties pobūdžio dainas iš pirmųjų dainyno dalių, dar papildę *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinyje aptinkamomis vestuvių folklorui priskiriamomis *uliaunomis* dainomis ir *dainelėmis*²⁷, gausime XIX a. dainų vertinimo kontekste išties nemenką akibrokštą²⁸.

A. Juškos nuostata fiksuoti nekupiūruotą jo išklaustytų žmonių dainuojamąjį folklorą vyravo ir užrašinėjant medžiagą žodynui. Šiuo požiūriu jis išliko nuoseklus ir paliko rūpesčių leidėjams bei redaktoriams (pirmiausia, žinoma, broliui Jonui, paskui – žodyno redagavimą iš jo perėmusiam Filipui Fortunatovui), linkusiems per daug neafišuoti, kaip manyta, nederamos leksikos, todėl ieškojusiems būdų ją užmaskuoti, taip pat išvengti jos vertimo į lenkų ir rusų kalbas. Apie šias „nepatogias“ žodyno rengimo spaudai situacijas disertacijoje „Antanas Juška leksikografas“ yra rašiusi lingvistė B. Tolutienė:

A. Juška taip pat nevengė grubių bei vulgarių žodžių ir posakių, nelaikydamas jų netinkamais žodynui ir apskritai neteiktiniais skaitančiajai visuomenei. Kaip tikram kalbininkui mokslininkui A. Juškai nebuvo „gražių“ ir „negražių“ kalbos faktų. Spausdintoje žodyno dalyje ši medžiaga kiek apmažinta. J. Juška, rengdamas žodyną spaudai, apibraukinėjo kai kurių žodžių pavyzdžius arba bent „sušvelnino“ jų aiškinimus, vengdamas tiesaus ir paprasto reikšmės aprašymo. F. Fortunatovas žodyno I tomo pratarmėje pastebi, kad „I. V. [Ivanas Vasiljevičius – J. Juška] išbraukinėjo tuos žodžių pavyzdžius,

27 Įvairūs šmaikštūs ir triukšmingi vestuvių dalyvių (svočios, piršlio, pabrolių ir kt.) apdainavimai *Lietuvių svotbinėse dainose* atsirado kaip natūrali vestuvinio dainų repertuaro dalis, turinti senas apeigines ištakas. A. Juška buvo itin atidus visam vestuvių folklorui, siekė kuo išsamiau užfiksuoti *svotbinę rėdą* papildančius kūrinius.

28 Kita vertus, jeigu į Juškų dainynų „talaluškinę“ dalį žvelgtume pasiremdami Lietuvių liaudies dainų kataloge susistemintais tūkstančiais XIX–XX a. užrašytais lietuvių talalinių variantais, greit pamatytume, kad A. Juškos surinkti pavyzdžiai priklauso „švelniajai“ šio žanro daliai.

kurie jam atrodė nepritinkami savo turiniu, ir kartais pakeitinėjo sakiniuose vieną žodį kitu“. Kai kuriuos išbraukymus F. Fortunatovas atstatė, bet, kaip pats pažymi, tik „kai kuriuos“ (Tolutienė 1961: 151–152).

Žvelgdami į Juškų dainynus iš šiandieninių pozicijų ir laikydami juos mokslinės lietuvių dainų edicijos pradmenimis, A. Juškos polėkį fiksuoti visas žmonių dainuojamas dainas, taip pat visus išgirstus tų pačių dainų variantus, kad ir kokie padriki ar nepoetiškai iš šalies vertinant jie atrodytų, suprantame kaip orientaciją į kuo išsamesnį folkloro medžiagos pateikimą, siekiant tokiu būdu aprūpinti kuo objektyvesniais tyrimo šaltiniais ateities kartų „tyrėjus lietuviškos kalbos“ (Juškevičė 1881: X). Tačiau bene esminis klausimas, kaip – metodiškai kryptingai ar intuityviai – kunigas Antanas pasuko kaip tik tokiu, iki jo niekieno dar nevaikščiotu, lauko tyrimų ir dainų skelbimo keliu, tebelieka neatsakytas ir, tiesą sakant, vargiai ar būtų įmanoma jį iki galo išsiaiškinti. Visa ankstesnė, ikijuškiškoji, mūsų dainų rinkimo ir spausdinimo tradicija nuo pat pirmųjų dainų publikavimo atvejų ėjo priešinga kryptimi: siekta pateikti kuo sklandesnius, poetiškesnius, lietuvių kalbos grožį deramiausiai reprezentuojančius pavyzdžius, o tokių pristigus, nevengta iš kelių dainų variantų sudėti vieną gražų, nepriekaištingos poetikos kūrinį. Kitaip tariant, laikytasi nuostatos, kad toli gražu ne visa liaudies kūryba yra verta išsaugojimo, o juo labiau – publikavimo. Itin taikliai šį principą apibendrina S. Stanevičius 1829 m. pasirodžiusio dainų rinkinio *Dainės Žemaičių* „Pratarime“:

Didžioj daugybėj dainų žemaitiškų nekuriuos yra gražios ir vertos, ydant jų paminklas knygoje užsiliktų. Tokių dainų ant Upės tarp Viduklės ir Eržvilko, ne daugiau kaip vienoj vietoj, surinkau 30, skirdamas jas iš penketo tiek daugiau, kurias girdėjau arba užrašęs buvau: kad vienos iš jų dėl to, jog buvo par daug naujos ir svetimais žodžiais papildytos; kitos dėl to, jog be rokundo ir bylos iš dviejų ir trijų dainų sudėtos rodės; kitos dėl savo statumo nieko sumaningo neturiančios; kitos ant galo dėl tūleropų kitų pryžasčių arba su visu atmetos buvo, arba šiame tiktai dainų surinkime nėra talpintos. Kaip nesang ne kožnas mokytyų galvų darbas vertas yra garbstymo ir priėmimo, taip retesnis yra prastųjų žmonių išradimas, kuris mokslingą apsūdijimą išlaikytų ir mokytyms patiktų (Stanevičius 2016: 357).

Aiškėja, kad Juškų folklorinis palikimas atskleidžia kitokią nuostatą, kokia žmonių kūryba verta rašytinio „paminklo“, ir pateikia autentiškesnę dainų tradicijos versiją. Su jų dainynais į folkloro edicijos lauką įsiveržia ir šalia nugludintos liaudies poezijos atsistoja šimtai tekstų, kuriuose, kaip jau minėtame laiške negalėjo atsistebėti A. Baranauskas, neįmanoma rasti „vienybės mislės: pradžia apie vieną daiktą, vidurys gi ir pabaiga apie kitą, nieko į pirmąjį neprigulintį“ (Baranauskas 1970: 152). Kitaip tariant, skirtingai nuo pirmųjų spausdintų lietuvių dainynų,

sąmoningai artinusią dainas prie literatūrinio kanono, Juškų folkloro publikacijos tarsi grąžina jas į jų natūralų – folklorinį būvį. Dainų raštai iš literatūrinių pamažu tampa tikrąja to žodžio prasme folkloriniais.

PORA MINČIŲ PABAIGAI: KODĖL VERTA IŠ NAUJO SKAITYTI BROLIŲ JUŠKŲ DAINYNUS?

Kazanėje ir Peterburge išleistų Juškų folkloro rinkinių kelionė namo (tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme) ir šių darbų, kaip dabar pasakytume, sklaida prasidėjo labai greit, iš esmės iškart po išspausdinimo. Vaižgantas yra užrašęs štai tokį Veliuonos vargonininko ir knygnešio Jono Kumečio pasakojimą:

Rodos, 1888 m. į Veliuoną buvo atvažiavęs Seinų vyskupo sekretorius kun. Giedraitis. Paklausęs [Veliuonos choro – V. I.-Š.] giesmių, prašė dainuoti. O prof. Jonas Juška iš Kazaniaus buvo ką tik padalinęs veliuoniečiams savo brolio kun. Antano surinktas dainas. Dainuojant mums iš gaidų, kun. Giedraitis trypė džiaugsmu, smaginosi ir gėrėjosi. Paskui pasisakė norįs girdėti Juškos rinkinį dainuojant. Per naktį klausės tik pradžių iš dviejų knygų dainuojant (Tumas 1938: 157).

Užfiksuotas labai įdomus grįžtamasis ryšys ir tam tikra prasme paradoksali situacija: nepraėjus nė dešimčiai metų, A. Juškos surinktos veliuoniečių dainos sugrįžta spausdintais dainynais, kuriuose įamžinti ne tik dainų tekstai, bet ir dokumentuotos jas dainavusiųjų pavardės, jų gyvenamų vietovių pavadinimai. Neabejotinai anuomet tai turėjo padaryti vietos žmonėms didelį įspūdį. Atskiro tyrimo vertas klausimas, kaip šioje nedidelėje bendruomenėje XIX a. gale, tai yra tuo laiku, kurį dar įprasta sieti su gana aktyviu sakininės tradicijos gyvavimu, suderėjo žodžiu tebeveikianti ir raštu užrašyta dainuotinė kūryba. Kaip jautėsi A. Juškos „dainų karalienės“ skaitydamos savo pačių dainas ar besiklausydamos, kaip jas skaito kiti?

Šiandien į brolių Juškų folklorinį palikimą žvelgiame iš daugiau kaip šimtmečio atstumo turėdami prieš akis šimtus tūkstančių tekstų ir melodijų apimantį archyvinį dainų duomenyną, sukurtą žanrinio liaudies dainų grupavimo sistemą, dešimtis akademinio *Lietuvių liaudies dainyno* tomų ir šimtus pačių įvairiausių mažesnės apimties leidinių. Visos šios lietuvių dainuotinės kultūros lauko dalys savo ištakomis tiesiogiai ar netiesiogiai, daugiau ar mažiau yra patyrusios *Lietuviškų dainų* ir *Lietuviškų svotbinių dainų* įtaką. Kita vertus, Juškų dainynais ir vestuvių aprašu daug žavėtasi, didžiutasi pabrėžiant jų išskirtines apimtis, lietuviškąjį svorį, kultūrinį unikalumą, tačiau kaip reikšmingi folkloro ar apskritai lietuvių kultūros ir net istorijos šaltiniai jie analizuoti vis dar palyginti mažai. Iš naujo lėtai ir nuosekliai įsiskaityti į

juos šiandien pravartu ir dėl to, kad šiek tiek praplėstume vyraujančią požiūrį, esą šios dainų knygos – vienas išstisias lietuvių dainuojamosios tautosakos aukso fondas, ir pamatytume visą turtingą šių šaltinių turinio įvairovę. Ir dar tam, kad pasitikrintume, kiek mums tebėra aktualus Vaižganto apibendrinimas: „Juškevičių leidiniai laikomi pirmaisiais, pačiais tyraisiais kalbos ir etnografijos mokslų šaltiniais. Jų pirmųjų stve-riasi kas tik pasketina tuos mokslus tirti“ (Tumas 1924: 80).

ŠALTINIAI

- JLD – *Lietuviškos dainos*, kn. 1, 2, 3, užrašytos par Antaną Juškevičę, Казань: Типография Императорскаго университета, 1880, 1881, 1882.
- JSD – *Lietuviškos svotbinės dainos*, užrašytos par Antaną Juškevičę ir išspausdintos par Joną Juškevičę, Петропълѣ: Spaustuvė Imperatoriškos Akademijos Moksla, 1883.
- JSR – *Svotbinė rėda veliuonyčiu lietuviu*, surašyta par Antaną Juškevičę 1870 metuose, Казань: Типография Императорскаго университета, 1880.
- LLTI BR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynas.

LITERATŪRA

- Baranauskas Antanas 1970. *Raštai*, t. 2, paruošė Regina Mikšytė, Vilnius: Vaga.
- Basanavičius Jonas 1883. „Lietuvizskos kningos“, *Auszra*, Nr. 8, 9, 10, p. 295–296.
- Basanavičius Jonas 1884. „Lietuvizskos knįgos“, *Auszra*, Nr. 9, p. 309–313.
- Baudouin de Courtenay Jan 1880. „Ksiądz Antoni Juszkiewicz“, *Nowiny*, Nr 329 (Dodatek), p. 2–4.
- Boduenas de Kurtenė Janas 2001. „Lietuvių mokslininkas Jonas Juškevičius“, in: *Veliuona, (Lietuvos valsčiai*, kn. 7), Vilnius: Versmė, p. 709–718.
- Daugirdaitė Vilma 2018. „Dar kartą apie Aukustį Robertą Niemį ir jo dzükų tautosakos rinkinį. Tekstologinis žvilgsnis“, *Tautosakos darbai*, t. 55, p. 82–106.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2015. „Skambanti užstalė: vaišių dainos tradiciniuose bendruomenės sambūriuose“, *Tautosakos darbai*, t. L, p. 113–134.
- Jaunius Kazimieras 1910. „Apie kun. A. Juškos dainų kalbą. Kun. K. Jaunius raštas“, *Lietuvių tauta*, kn. I, d. 4, p. 549–562.
- Jokantas Kazimieras 1907. „Broliai Juškevičiai“, *Vilniaus žinios*, Nr. 6, p. 1–2; Nr. 7, p. 1–2; Nr. 62, p. 1; Nr. 65, p. 1; Nr. 66, p. 1.
- Jonutytė Jurga 2006. „Dėmesys sakytinei tradicijai kaip kūrybiškas tapatinimasis. Antano Juškos ir Jono Basanavičiaus etnografinės veiklos motyvų apmąstymas“, *Literatūra*, Nr. 48 (6), p. 29–41.
- Juškeviče Jons 1881. „Keli žodžej apie Veliuoniškes dajnas ir apie ju rašimą“, in: *Lietuviškos dainos*, kn. 2, užrašytos par Antaną Juškevičę, Казань: Типография Императорскаго университета, p. IX–XV.
- Kensminienė Aelita (par.) 1998. „Tautosaka Antano Juškos žodyne“, *Tautosakos darbai*, t. VIII (XV), p. 188–199.
- K. E. [Kozłowski E.] 1881. „Ks. Antoni Juszkewicz“, *Przegląd katolicki*, Nr 5, p. 86–88; Nr 6, p. 102–105.
- Latvis Andriejus [Dyhrikis A.] 1883. „Kuningas Antanas Juszkeviczius. Trumpas paminėjimas“, *Auszra*, Nr. 8, 9, 10, p. 248–249.
- Liugaitė-Černiauskiene Modesta 2018. „Baladės sakytinėje ir rašytinėje tradicijoje: tyrinėjimų retrospektyva“, *Tautosakos darbai*, t. 55, p. 13–35.
- Mačiulis Jonas 1963. *Iš dienų tėkmės*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Mačiulis Jonas 1988. „...Atnešė mums dainas“, in: *Aš išdainavau visas daineles: pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, d. 2, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Vaga, p. 13–20.
- Maironis 1906. *Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, trečią kartą atspausa ir par-taisyta, Petropilis.
- Melodje... 1900. *Melodje ludowe litewskie*, cz. I, zebrane przez ś. p. księdza Antoniego Juskiewicza, opracowywane przez ś. p. Oskara Kolberga i ś. p. Izydora Kopernickiego, a ostatecznie opraco-wane, zredagowane i wydane przez Zygmunta Naskowskiego i Jana Baudouin'a de Courtenay, Kraków: Wydawnictwo Akademji Umiejętności.
- Mikalauskas Pranas 1988. „Priešaušrio gėlės“, in: *Aš išdainavau visas daineles: pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, d. 2, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Vaga, p. 20–31.
- Mockienė Valerija, Norkevičienė Regina (sud.) 1998. *Antanas Mockus: tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Mockus Antanas 1992. „Antanas Juška ir 1863 m. sukilimas“, *Kultūros barai*, Nr. 9, p. 87–90.
- Mockus Antanas 2003. *Broliai Juškos: lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai*, spaudai parengė Stasys Skrodenis, Vilnius: Tyto alba.
- Niemi Aukusti Robert 1932. „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“, *Mūsų tautosaka*, t. VI.
- Ramoškaitė Živilė 2001. „Iš Antano Juškos užrašytų liaudies melodijų publikavimo istorijos“, in: *Veliuona, (Lietuvos valsčiai, kn. 7)*, Vilnius: Versmė, p. 373–381.
- Stanevičius Simonas 2016. „Pratarimas“, in: *Lietuvos literatūros antologija: 1759–1831: šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. II, sudarytoja Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 357.
- Stundžienė Bronė 2018a. „Atsigręžiant į lietuvių liaudies dainų skelbimo ištakas“, *Tautosakos darbai*, t. 56, p. 133–155.
- Stundžienė Bronė 2018b. „Liudviko Rėzos dainynas ir jo šiuolaikinė recepcija“, in: Martynas Liud-vikas Rėza. *Raštai*, t. V: *Prūsijos lietuvių dainos*, sudarė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 53–76.
- Šliūpas Jonas 1884. „Dainos ir ju literatura“, *Auszra*, Nr. 7-8, p. 247–252.
- Tolutienė Birutė 1961. „Antanas Juška leksikografas“, *Literatūra ir kalba*, t. V, p. 87–377.
- Tumas Juozas 1924. *Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai: lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas*, Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys.
- Tumas Juozas 1938. „Chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis“, in: *Knygnešys 1864–1905*, t. I, redak-torius P. Ruseckas, Kaunas, p. 157–169.
- Ūsaiytė Jurgita 2018. „XIX a. antrosios pusės asmeniniai tekstų rinkiniai ir jų istorinis kontekstas“, *Tautosakos darbai*, t. 55, p. 107–133.
- Бондарь Лариса Дмитриевна, Кирикова Ольга Александровна 2016. „Братья А. В. и И. В. Юш-кевичи и Императорская Петербургская академия наук (по документам Санкт-Петербургского филиала Архива РАН)“, in: *Труды объединенного научного совета по гуманитарным проблемам и историко-культурному наследию: 2015*, Санкт-Петербургский научный центр РАН, Ижевск: Принт 2, p. 121–129.
- Корнилов И[ван Петрович] 1901. *Русское дело в Северо-западном крае: материалы для истории Виленского учебного округа, преимущественно в Муравьевскую эпоху*, СПб.: Типография А. П. Лопухина.

The Great Songbooks: Origins of the Academic Lithuanian Folksong Edition in Folklore Publications by Brothers Juška

VITA IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ

Summary

Keywords: folksong, songbook, Antanas Juška, academic edition, origins.

The aim of the article is revealing the origins of the academic edition of the Lithuanian folksongs. The subject of analysis comprises the folklore heritage of the most famous collector of the traditional Lithuanian culture from the 19th century, including folksongs, wedding customs, and lexical data – priest Antanas Juška (1819–1880). He recorded over 7000 of Lithuanian folksongs, including 1852 melodies. Juška accumulated the majority of these songs during a comparatively short period of time, i. e. approximately in 1864–1871, and in a rather small locality of Lithuania – namely, the Veliuona parish, from about 150 performers. When editing folklore manuscripts for publication, Antanas Juška received help from his brother, linguist and pedagogue Jonas Juška, who lived and worked not in Lithuania, but in various places across the Russian empire, staying in Kazan for a longer period of time with his family. In 1880–1883, two folksong books edited by brothers Juška were published in Kazan and St Petersburg: *Lietuviškos dainos* ('Lithuanian Songs', 3 volumes comprising 1569 songs), and *Lietuviškos svotbinės dainos* ('Lithuanian Wedding Songs', 1100 songs). A detailed description of the 19th century Lithuanian wedding customs recorded by Antanas Juška in Veliuona also saw publication. It is noteworthy, however, that these publications took place during the period of banning the Lithuanian press in Latin alphabet that the tsarist Russian regime introduced following the uprising of the 1863. The possibility to publish the folksong books by brothers Juška in Lithuanian was the result of an active campaign by professor of the Kazan University Baudouin de Courtenay and other members of the Russian Academy of Science, who supported Lithuanians and the Lithuanian culture.

Antanas Juška collected folklore in a rather different way from his earlier colleagues – collectors and publishers of the Lithuanian folklore. He was the first in the history of the Lithuanian folklore to provide detailed data on his informants, as well as indicating places of recording and presenting multiple variants of the recorded folksongs. Besides, he sought collecting not only the most ancient and poetic folksongs (as was customary in the 19th century and later), but attempted recording all the traditional lore of the time, refusing to differentiate between the old and the new, valuable and worthless, beautiful and plain songs. The author of the article focuses on his personality, attempting to establish the features of his character that determined such intense ethnographic activity. According to his contemporaries, Antanas Juška was a lively person and a popular priest, maintaining close connections with his folklore performers.

Exactly 100 years after the publication of the first part of Antanas Juška folksong book, the academic multivolume publication of the Lithuanian folksongs was launched in 1980 in Vilnius. The origins of the principles of academic edition adopted for this publication (e. g. introducing the folksong variation, dialectological editing, detailed registering of the performers' data, etc.) can be easily recognized in the folklore publications by Juška. Besides, all the hitherto published 24 volumes of various folksong genres include songs recorded and published by Juška. Folklore materials that he recorded also come useful for the scholarly commentaries to the songs.

The article also discusses the appreciation of the folksong books by brothers Juška – both at the time of their publication in the second half of the 19th century and later.

Straipsnis parašytas įgyvendinant mokslo projektą „Istorinė folklorinės kultūros recepcija: dainų tyrimai ir šaltinių rengimas“, kurį pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programą remia Lietuvos mokslo taryba (2018–2021, sutarties Nr. S-LIP-18-37).